

Crisis en conjunctuur in Duitsland

Hans Luft

Permanente crisissen komen evenmin voor als een voortdurende economische opbloei. Anderzijds wordt de Duitse economie, drie jaar na de muntunie en de daarop volgende toetreding van de DDR tot de BRD, geplaagd door een hardnekkigere economische crisis dan ooit tevoren in de tijd na de tweede wereldoorlog. Want bij de algemene oorzaken van cyclische crisis, reeds ontdekt door Karl Marx in 'Het Kapitaal', komen een reeks van bijzondere ontwikkelingsomstandigheden.

Vertraagde recessie.

In vergelijking met andere industrielanden kwam in Duitsland de huidige recessie vertraagd, in de eerste plaats omdat de hoogconjunctuur die in de tachtiger jaren heerste, door de hereniging verlengd werd. Nu breekt ze met des te meer kracht uit.

Tabel 1: Ontwikkeling van economische grootheden in de oude bondsstaten (van inflatoire prijsstijgingen gezuiverd) in percent.

Jaar	Industriële productie	B.B.P.	B.N.P.
1988	3,8	3,7	3,7
1989	5,2	3,3	3,9
1990	5,5	5,1	4,9 (1)
1991	3,0	3,7	3,6
1992	-2,0	1,5	0,9

Opmerking bij de tabel: (1) voorspeld was 3,5%.

Bron: Wirtschaftsanalysen der Hamburgischen Landesbank, nr.1/1993, geciteerd in de 'Trierischer Volkstreund' van 2 april 1993.

Na de muntunie van 1 juli 1990 werd Oost-Duitsland ontsloten als afzetmarkt voor Westduitse waren, wat in de oude bondsstaten een opwaartse knik in de groei tot gevolg had. Terzelfdertijd leidde de verdringing van Oostduitse produkten ertoe, ofschoon de parameters uitwezen dat ze de concurrentie aankonden, dat de Oostduitse industrie haar afzetmarkt binnen het eigen gebied verloor. Maar ook de Westduitse markten sloten zich verregaand voor Oostduitse ondernemingen wegens het opwaarderingseffect van de muntunie. Vroeger kregen ze voor iedere verworven DM vanwege de staat 4,40 DDR-mark geboekt, zodat ze konden fungeren als aanbieders van goedkope waren en konden dulden dat voor een deel zelfs hoogwaardige consumptiegoederen aan weggeefprijzen te koop werden aangeboden. Nu werden de kosten evengoed in DM opgegeven als de opbrengsten. En de instorting van de Sovjetunie leidde tot het verlies van de belangrijkste buitenlandse markt van de Oostduitse industrie en landbouw. In het geheel is de industriële productie in Oost-Duitsland tot einde 1992 tot op minder dan een derde van haar oorspronkelijke grootte gekrompen. Zo'n zware afgang bleef dan in haar uitwerkingen niet meer tot het Oosten beperkt. Het bruto binnenlands product van heel Duitsland steeg bv. in 1991 slechts nog met 0,3 procent. Voor 1993 wordt rekening gehouden met een vermindering van ongeveer 1,5 procent.

Sloot de handelsbalans van de Bondsrepubliek in 1989 nog met een overschot van 108 miljard DM af, dan was dat in 1990 maar 77 miljard meer, terwijl voor 1991 een deficit van 34 miljard te boek stond. Daarbij wordt dan nog geen rekening gehouden met de dramatisch gestegen binnenlandse schuld, die reeds in 1988 bij 899 miljard DM lag (1), in 1990 de grens van het biljoen oversteeg en in 1993 de grens van de twee biljoen nadert.

Ten tweede doet zich nu in Oost-Duitsland de structuurverandering van de industrie, die in de zeventiger en tachtiger jaren steeds opnieuw werd uitgesteld, in de directe confrontatie met de wereldmarkt met volle kracht gelden.

Een bijzonder aanschouwelijk voorbeeld levert de textielindustrie. De Westduitse textielindustrie had bv. 20 jaar tijd om in te krimpen ten gevolge van de concurrentie uit het verre Oosten, tijd genoeg om dit proces op een sociaal draaglijke manier te laten gebeuren en om gaten in de markt te verkennen en te bezetten. In de voormalige DDR voltrok dit inkrimpingsproces tot op minder dan een tiende van de huidige capaciteit zich binnen een tijdspanne van twee jaar, hetgeen in één slag tienduizenden arbeidsplaatsen, voornamelijk van vrouwen, vernietigde. Plotseling hadden de bedrijven geen

afzet meer. Het distributiesysteem in de vorm van groothandel had zich opgelost.

Afgeremde conjunctuurlocomotieven.

Anderzijds vindt er een afremming plaats van de woningbouw door eigendomsproblemen die kunstmatig voortgebracht zijn (door het principe van de teruggave der schadeloosstelling) en door de zwakke financiële toestand van de gemeenten ten gevolge van de belasting van de woningbouwmaatschappijen in het Oosten met zogenaamde oude schulden. Ze is nu op het niveau van de jaren 1949/1950 teruggevallen. Maar juist de woningbouw zou net zoals in andere landen een conjunctuurlocomotief van eerste rang kunnen zijn. Bovendien is hij aan een bepaalde plaats gebonden en kan hij niet zomaar naar andere streken of landen verschoven worden.

Tabel 2: Bouw van nieuwe woningen in Duitsland.

Voltooiden nieuwbouw-woningen (modernisering en reconstructies niet meegerekend)

Jaar	oude bondsgebied	nieuwe bondsstaten (voormalige DDR)
1985	425.285	99.129
1986	375.396	100.067
1987	331.254	91.896
1988	208.600	93.472
1989	276.000	83.361
1990	391.000	60.055
1991	314.000	22.500
1992	-	> 20.000 (1)

Opmerkingen bij de tabel: (1) geschat op grond van gegevens van het Centraal Verbond van de Huisvesting.

Bron: Statistisches Jahrbuch der DDR 1990, p.198, p.75. En: Mededelingen van het Duits Federaal Instituut voor Statistiek.

Over het algemeen is ook in de belangrijkste bedrijven uit de bouwsector het aantal tewerkgestelden in 1992 nog verder teruggevallen, geheel in tegenstelling met de oude staten. In de bouwnijverheid van de DDR waren in 1989, leerlingen niet meegerekend, meer dan 400.000 personen tewerkgesteld. Eind 1991 waren er slechts ca. 281.000 en eind 1992 ca. 275.000. In de oude bondsstaten steeg het aantal in de zelfde tijdspanne van 999.000 tot boven 1.061.000. (2)

Ten derde grijpt de recessie ook in de landbouw om zich heen, opnieuw bijzonder sterk in het Oosten van Duitsland, vooral omdat de organisaties die de landbouwcoöperatieven hebben opgevolgd, tegenover bedrijven en investeerders uit de oude bondsstaten, dikwijls de vroegere eigenaars, benadeeld zijn met betrekking tot de mogelijkheid van het beheer van grond die vroeger aan de staat toebehoorde evenals inzake melkquota en produktiekosten. En dat ofschoon veruit de meeste Oostduitse boeren op coöperatieve basis willen voortwerken en van de doeltreffendheid van hun aanpak overtuigd zijn.

In het totaal werd in de nieuwe bondsstaten in de periode vanaf de omkeer tot eind 1991 de varkensstapel van 12 miljoen tot 4,9 miljoen stuks gereduceerd en de runderstapel van 5,8 tot 3,9 miljoen stuks. De oppervlakte die voor landbouw werd beuut, verminderde in de periode vanaf de omkeer tot eind 1992 in de nieuwe bondsstaten met meer dan 700.000 ha, hetgeen 11,4 procent betekent, in de oude bondsstaten integendeel verminderde ze in dezelfde tijdspanne met slechts 3,2 procent. De daarmee verbonden teruggang aan arbeidsplaatsen was er de hoofdoorzaak van dat het aantal mensen dat in de Oostduitse landbouw was tewerkgesteld in dezelfde tijdspanne terugviel van ca. 850.000 tot minder dan 200.000. (3)

Ten vierde. De tegenwoordige recessie vindt plaats op een moment dat het transformatieproces in Oost-Europa in crisis verkeert. De meeste Oosteuropese staten, op de eerste plaats de staten die de voormalige Sovjetunie hebben opgevolgd, hebben, nadat ze van het socialisme afstand hebben gedaan, noch hun plaats in de wereldeconomie gevonden noch hun binnenlandse markt geconsolideerd. Vele politici verwachten van de westerse hulp, die toch rijkelijk zou moeten vloeien omdat men met het communisme heeft gebroken, de automatische overwinning van alle moeilijkheden. Ondanks aanzienlijke financiële transfers, in het bijzonder vanuit Duitsland, verslechtert de economische situatie in Rusland en de Oekraïne dagelijks.

De Oost Duitsers dragen de grootste last.

In Duitsland toont de crisis van het transformatieproces zich op de eerste plaats hierin, dat de Oost Duitsers het grootste deel van de last van de cyclische recessie te dragen hebben. Waren in de Oostduitse industrie (verwerkende bedrijven en mijnbouw) in december 1989 nog meer dan 3,2 miljoen personen tewerkgesteld, dan waren het in december 1991 enkel nog schier 1,8

miljoen en in december 1992 nog nauwelijks 828.000 personen, d.w.z. iets meer dan een vierde (4). Het werkloosheidspercentage van 14% voor het Oosten van Duitsland verbergt dat ca. 43% van de werkenden in het proces van de omkeer hun arbeidsplaats verloren hebben. Voor zover ze zich niet als werkloos aanmeldden, gingen ze op brugpensioen of pensioen, werden ze opgenomen in tewerkstellingsprojecten van de staat of volgden ze herscholingscursussen, of gingen ze in de oude bondsstaten op zoek naar werk. Ondanks deze hoge werkloosheid is de stijging van de kosten van het levensonderhoud in het Oosten, die alleen al in het jaar 1992 meer dan 20 % bedroeg, beduidend sterker dan in het Westen, een fenomeen dat zowaar de klassieke Philips-curve, volgens dewelke werkloosheid en geldontwaarding zich tegengesteld ontwikkelen, tegenspreekt. (4)

De globale veroordeling van het DDR-verleden heeft bij de jongere generatie een drastisch verlies van het waardenbesef teweeggebracht en in verband daarmee rechtsonzekerheid en hopeloosheid. Daardoor is de drempel van de bereidheid om tot geweld over te gaan drastisch verlaagd. De sociale onzekerheid, die tot nog toe voor Oostduitsers onbekend was, de angst voor de dag van morgen, heeft tot een daling van het aantal geboorten geleid tot op de helft van het aantal van 1989.

Tabel 3: evolutie van het aantal geboorten in Duitsland.

Jaar	Levendgeborenen per 1000 inwoners	
	oude bondsgebied	nieuwe bondsstaten (voormalige DDR)
1986	10,3	13,4
1987	10,5	13,6
1988	11,0	12,9
1989	11,0	12,0
1990	11,5	11,1
1991	11,3	6,8
1992	11,3	5,4

Bron: Zur wirtschaftlichen und sozialen Lage in den neuen Bundesländern, Duits Federaal Instituut voor Statistiek, 1993, p. 7.

Weliswaar is de uitwijking naar de oude bondsstaten na de muntunie wat geringer geworden. Maar ze is bv. in het tweede halfjaar 1991, in vergelijking

met het tweede halfjaar 1992, weer gestegen, hetgeen te maken heeft met de lagere werkloosheid in de oude bondsstaten. Zo bleek de veronderstelling niet op te gaan dat door de invoering van de DM de uitwijking naar de oude staten tot stilstand zou komen. Nochtans was net dit het doorslaggevend motief voor het overhaaste verenigingsproces.

Tabel 4: Migraties in Duitsland.

Jaar	Uitwijkingen uit de nieuwe bondsstaten	Saldo van de migraties ten gunste v/h vroegere bondsgebied
1988	40.454	40.035
1989	255.756	254.627
1990	395.343	359.126
2de half- jaar '90	138.395	114.447
1991	249.743	169.476
2de half- jaar '91	147.578	100.902

Bron: Statistische Jahrbuch der DDR 1990, p.398; Zur wirtschaftlichen und sozialen Lage in den neuen Bundesländern, Duits Federaal Instituut voor Statistiek, 1993, p. 9.

Maar ook in het Oosten van Duitsland hebben sinds een eeuw of langer generaties bekwame vakarbeiders en getalenteerde ingenieurs evenzeer de goede faam van het Duits kwaliteitswerk gefundeerd en in ere gehouden als in Baden-Württemberg of in het Ruhrgebied. Daar is een uniek vernieuwingspotentieel voorhanden. Zo is voor enkele weken de eerste CFK-vrije koelkast van Europa uit Schwarzenberg in het Eertsgebergte op de markt gekomen. Dit vernieuwingspotentieel belooft op lange termijn, zelfs met de hoge westerse lonen, unieke voordelen qua vestigingsplaats. De voorstelling waar men nu bij zweert, volgens dewelke slechter betaalde arbeid beter betaalde vervangt - een voorstelling die analoog is met de wet, ontdekt door Grasham en Kopernikus, van het slechte geld dat het goede geld verdringt - geldt hoogstens enkel voor vergelijkbare en in de regel minder gekwalificeerde werkzaamheden. Hooggekwalificeerde arbeid vereist een hogere eenmalige besteding op het vlak van scholing en dikwijls jarenlange ervaring. Hij kan dus niet zomaar overgedragen worden.

Aanzetten van een nieuw beleid.

De politiek moet ervoor zorgen dat de Oostduitse ondernemingen in industrie en landbouw dezelfde kansen krijgen als firma's uit de (vroegere) BRD. Als bedrijven die vroeger in gemeenschappelijk bezit waren, ondanks het feit dat ze goede kansen maken binnen de markteconomie, geen koper vinden, mogen ze niet tegen eender welke prijs door de Treuhand verkocht worden maar moeten ze als openbaar bezit behouden worden. Een reeks reeds geprivatiseerde bedrijven keren trouwens wegens zware inbreuken op het contract onder het dak van de Treuhand terug en worden bv. in een door managers bestuurd commanditair vennootschap omgevormd. In zo'n commanditair vennootschap doet de Treuhand dienst als commanditaris en brengt ze de betreffende onderneming als zakelijke waarde in, de huidige bedrijfsleiders treden op als complementaire vennoten en een vice-president van de Treuhand neemt het toezicht waar. Ter discussie staat de vraag of de Treuhand en de staten samen de sanering op zich kunnen nemen van industriële kernen in belangrijke streken. Dit laatste is een gevolg van het feit dat vele firma's uit de oude bondsstaten reeds omwille van de bescherming van hun eigen concurrentiepositie niet onvoorwaardelijk geïnteresseerd zijn in het voortbestaan van bedrijven met een gelijk profiel in het Oosten van Duitsland. Ten hoogste zijn ze geïnteresseerd in de onroerende goederen zonder de schulden. Op korte termijn verkiezen ze bij stijgende vraag hun eigen capaciteiten beter te benutten door de inschakeling van pendelaars in plaats van zich met nieuwe bedrijven in het Oosten te belasten. Hier zou het gepast zijn een sector van openbare eigendom te behouden, wat volstrekt in overeenstemming is met het eigendomspluralisme eigen aan de markteconomie.

Sommigen zullen deze gevolgtrekkingen al te socialistisch vinden. Maar zij moeten het volgende bedenken:

Ten eerste zijn buitengewone maatregelen vereist, omdat het juist niet gaat om een gewone cyclische recessie maar de cyclische recessie nog versterkt werd door omstandigheden die men zelf teweeggebracht heeft. "Pure" markteconomie zal in het Oosten niet helpen. Dat heeft ook de presidente van de Treuhand, Birgit Breuel, erkend. Derhalve schreef ze: "De Treuhand-instelling heeft in de laatste twee jaren een eigen filosofie voor haar handelen en waarden moeten ontwikkelen. Daarbij moesten ijzeren waarheden als 'Minder staat is gelijk aan meer vrijheid en meer succes' daar achtergelaten worden waar ze zich het liefst ophouden: in de opstellen van experts die ver

weg staan van het gebeuren. De eigen filosofie moet zich richten naar de mensen en de ondernemingen."(5)

Ten tweede. Natuurlijk kunnen bedrijven in openbaar bezit of landbouwcoöperatieven ook de grondslag vormen voor socialisme. Maar vooreerst bestaat er voor langere tijd in Duitsland, precies gezien de bittere nederlaag van het socialistisch experiment, geen "gevaar" voor zijn herhaling, en anderzijds is het socialisme toch niet die dwaalweg van de geschiedenis waarvoor hij nu dikwijls uitgescholden wordt. Veeleer bestaat het gevaar dat sociale ontevredenheid rechts-radicalen nationalistische stromingen versterkt. Alleen al daarom zou de heersende klasse afstand moeten nemen van het markeconomisch fundamentalisme. Of ze zou dan ten minste eigen voorstellen naar voren moeten brengen.

Ten derde. Ten slotte heeft juist de jongste geschiedenis getoond dat uitwegen uit crisissen pas met de democratie verenigbaar zijn als de staat meer verantwoordelijkheid opneemt voor de economie. Dat was het geval met de financiële politiek van Hilferding ter overwinning van de inflatie in 1923 in de Weimarrepubliek ("georganiseerd kapitalisme") of met de onder de naam van "New Deal" bekend geworden economische politiek van Roosevelt die de USA een uitweg uit de crisis van de wereldeconomie verleende. En na de tweede wereldoorlog werkte niet enkel in het Oosten maar ook in het Westen een versterkte inmenging van de staat bevorderend op de economische opbouw die de grondslag vormde waarop nadien pas een sociaal draaglijke privatisering volgde.

(Vertaling Johan Moyaert)

NOTEN

- (1) Zie: Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland 1992, p. 534 en mededelingen in de pers.
- (2) *ibid.*, p. 237-238.
- (3) *ibid.*, p. 186/187 en Agrarbericht der Bundesregierung 1992, p.164, tabellen 159 en 160.
- (4) Zur wirtschaftlichen und sozialen Lage in den neuen Bundesländern, uitgegeven door het Duits Federaal Instituut voor Statistiek, speciale uitgaven april 1993, p. 12-13. En: 'IAB Werkstattbericht. Nürnberg', Aktuelle Daten vom Arbeitsmarkt, nr. 1,4 van 15 april 1993.
- (5) Breuel. B.: 'Der Winter kommt', Treuhandinformationen, nr. 17/1992, p. 5.